

SZABADFALVI JÓZSEF

egyetemi tanár, az MTA doktora
Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogbölcséleti és Jogszociológiai Tanszék
email: szabadfalvi.jozsef@law.unideb.hu

Emlékezés a 90 évvel ez előtt elhunyt Kunz Jenőre, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára

Kunz Jenő, eredetileg *Kuncz Jenő* (Temesvár, 1844. október 29. – Budapest, 1926. szeptember 25.) – Kuncz Ignác (1841–1903) jogtudós öccse, Kuncz Ödön (1884–1965) jogász, közgazdász és Kuncz Aladár (1885–1931) író, lapszerkesztő nagybátyja – a pesti piarista gimnázium elvégzése után jogi tanulmányokat a pesti Királyi Magyar Tudományegyetem jogi fakultásán folytatott és ugyanott szerzett jogász doktori oklevelet.¹ Tanulmányai befejezése után a kincstári jogügyi igazgatóságnál dolgozott, majd ezt követően bírósági szolgálatba lépett. 1871 és 1895 között Budapesten jelentős hírnévnek örvendő ügyvédi irodát működtetett. Közül három évtizeden keresztül volt Spanyolország tiszteletbeli budapesti konzulja, s e működéséért az Izabella-rend csillagos középkeresztjével tüntették ki. E mellett számos korabeli nagyvállalat jogtanácsosaként, illetve igazgatósági tagjaként tevékenykedett. Említésre érdemes, hogy többek között a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút igazgató-elnöke, a Magyar Országos Központi Takarékpénztár és a kőbányai Első Magyar Részvény-serfőzde elnöke (1895–1926) volt. Tagja volt továbbá az Ügyvédvizsgáló Bizottságnak és több mint fél évszázadon át a székesfőváros törvényhatósági bizottságának.

Moór Gyula – a két világháború közötti korszak emblematikus jogtudósa – szerint Kunz a dualizmus kori Magyarország „egyik legkitűnőbb jogásza” és „hírneves ügyvédje” volt, aki előszeretettel publikált társadalomelméleti és jogbölcséleti tárgyú műveket. Utóbbi teljesítményére tekintettel a hazai tudós testület 1903. május 8-án levelező tagjainak sorába választotta.² Moór jellemzése szerint Kunz kiváló szellemi képességekkel megáldott személyiség volt, aki mérnök édesapjától szigorúan egzakt gondolkodást örökölt: „Kunz Jenő egész életében megvetette a retorikát, olyan vérbeli jogász volt, akinek szellemi alkata nem az érzelmi elemek meleg színeiből, hanem a hideg logikából, a világos és szabatos gondokozásból merítette legjellegzetesebb vonásait.”³

Kunz fontos láncszemet képez a hazai jogpozitivizmus és az elmúlt századfordulót követő évtized végén megjelenő neokantiánus jogfilozófiai gondolkodás között. Számos kisebb jelentőségű írásán kívül három társadalom- és jogbölcséleti tárgyú, monografikus jellegű munkája érdemel említést. Élete fő művének tekintett *A munka* című 1901-ben közzétett társadalombölcséleti tárgyú monográfiájában önálló elméleti rendszer kifejtésére tett kísérletet. Művében bemutatja a társadalmi hatalom szerkezetét és működését, a társadalomban érvényesülő ver-

¹ Életrajzi adatairól lásd: Moór Gyula: *Kunz Jenő l. tag emlékezete*. A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. XXII. köt. 4. sz. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1934.; Kuncz Alapítvány Családi Lexikon: http://kunczalapitvany.hu/pages.php?page=Csaladi_lexikon; Nemzeti sírkert nyilvántartása: <http://nori.gov.hu/nemzeti-sirkert/budapest/fiumei-uti-temeto/kuncz-jeno/10501>

² Munkásságának értékeléséről lásd: Finkey Ferenc: *A tételes jog alapelvei és vezéreszméi*. I. köt. Bevezetés és a jogbölcsészeti kifejlődésének története. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1908. 439-442. o.; Moór Gyula: *Kunz Jenő l. tag emlékezete...*; Szabó Imre: *A burzsoá állam- és jogbölcsélet Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955. 335-336. o.; Szabadsfalvi József: *A magyar jogbölcséleti gondolkodás kezdetei. Werbőczy Istvántól Somló Bódogig*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011. 139-144. o.

³ Moór Gyula: *Kunz Jenő l. tag emlékezete...* 2. o.

senyt, a társadalmi „összeműködést”, a különböző társadalmi szervezetek működését és szabályaik érvényesülését, különös tekintettel a jogi normára.⁴ A mű zárófejezete kifejezetten a jog, mint viselkedési szabály kérdésével foglalkozik, mely az emberi munkavégzés „egyik nagy terméke”, és a „társadalom nélkülözhetetlen munkaeszközeként” funkcionál. A jog ebben az értelmezésben a társadalomban meghatározó tiszta „hatalmi szervezetek” és a magas erkölcsi fejlettséget feltételező „szabad szervezetek” közötti kompromisszum eredményeként alkotott viselkedési normaként jelenik meg, mely az önkényes hatalmat korlátozza és az anarchiával fenyegető szabadságot szabályozza. A jog, mint a „külsőleg helyes” és egyben „szabályszerű” viselkedés intézménye egyaránt kényszerítő erővel lép fel a társadalom „meghódolt tagjai” és annak uraival szemben. A joguralom ekképp való interpretálása a századforduló táján gyakori jelenség volt. E megállapításon túl Somló Bódog, mint egykori recenzens a könyv érdeméért emeli ki, hogy a szerző szerint a jog úgy keletkezésében, mint érvényesülésében az erkölcsre „szorul”.

A kifejezetten jogbölcseleti tárgyú műveiben a jogfilozófia két megkerülhetetlen kérdésével, a jog fogalmi definiálásával (jogi alaptan) és a helyes jog (jogi érték) meghatározásával foglalkozik. Az 1908-ban megjelent *A jog* című kismonográfiájában teszi beható elemzés tárgyává a „legelső jogász alapfogalmat”.⁵ A jog „mivoltának” megismerésére – Pulszky Ágost fő műve (1885)⁶ és Somló Bódog „jogi alaptana” (1917)⁷ közötti időszak három évtizedében – tett próbálkozások közül az egyik legjelentősebb vállalkozás fűződik Kunz nevéhez a hazai jogirodalomban. A feledés homályába merült értekezésben a szerző Ernst Rudolf Bierling, Karl Bergbohm, Rudolf von Jhering, Rudolf Stammler írásaira hivatkozva veszi górcső alá a jog fogalmi definiálásának problémáját. A névsorból kitűnik, hogy alapvetően a német fogalmi jogtudomány (Begriffsjurisprudenz) klasszikusaira támaszkodik, de letagadhatatlan a stammleri jogfogalom hatása, illetve találkozhatunk például a neohegeliánus Joseph Kohler gondolataira való utalással is. Kunz megfogalmazása szerint a legközvetlenebb tapasztalat szerint a jog „kötelező és kényszerítő... cselekvési, viselkedési parancs.”⁸ A jog kapcsán megfogalmazódó első benyomás nagyon általános definícióhoz vezet, hiszen ez a meghatározás más cselekvési parancsokra is ráillik, így az etikai, a vallási normákra, a babona, a közvélemény, a szokás, a közérkölcstől elvárásaira, a hatalmaskodó, vagy éppen a fegyveres útonálló parancsára. A neokantiánus vizsgálódásban előszeretettel használt módon hasonlítja össze a jogi és – a már említett – egyéb normatípusokat, azzal a céllal, hogy végső soron a jogról minél hitelesebb, pontosabb fogalmat alkothasson. A jogot minden mástól megkülönböztető tulajdonságainak feltárásában legrészletesebben az „autonóm etikai parancs”, mint az „önmagában helyesről való meggyőződéssel”,⁹ majd a cselekvő felett álló autoritás diktálta dogmaszerű parancs, a „heteronom etikai parancs”,¹⁰ továbbá a jog számára elsőrendű kihívást jelentő igazságossággal hasonlítja össze.¹¹

Kunz a jogot egyrészt a hatalom, másrészt az erkölcs dimenziójában próbálja meghatározni. Kiindulópontként megállapítja, hogy „a jogi parancs alapja és irányítója a jogalkotó saját

⁴ Kunz Jenő: *A munka. Tanulmány*. Kilián, Budapest, 1901. (A műről elismerő kritikát írt Somló Bódog. Vö. Somló Bódog: *A munka. Athenaeum*, II. évf. /1901/ 6. sz. 448-451. o.; További recenzió: Ambrozovics Béla: Kunz Jenő: *A munka. Athenaeum*, XI. évf. /1902/ 1. sz. 97-110. o.)

⁵ Kunz Jenő: *A jog*. Athenaeum, Budapest, 1908. (Könyvismertetés: [á.]: Kunz Jenő: *A jog. Magyar Filozófiai Társaság Közleményei*, IX. évf. /1909/ 2. sz. 129-130. o.; B. S.: Kunz Jenő: *A jog. Huszadik Század*, X. évf. (1909) 2. sz. 205-207. o.)

⁶ Pulszky Ágost: *A jog és állambölcselet alaptanai*. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1885.

⁷ Somló Bódog: *Juristische Grundlehre*. Verlag von Felix Meiner, Leipzig, 1917.

⁸ Kunz Jenő: *A jog... 7. o.*

⁹ Uo. 8-32. o.

¹⁰ Uo. 32-35. o.

¹¹ Uo. 38-42. o.

etikai parancsa.”¹² Ezt nevezi a jog „belső kellékének”, melyben megfogalmazódik a parancs belső volta, az az „összhangzása a jogalkotó hatalom lelkületét átható autonóm vagy heteronom etikai parancssal.”¹³ A jogi parancs megkülönböztető sajátosságai közül a parancs „külső” kellékeként említi az „erőhatalmi kényszert”, vagy másképpen fizikai kényszert, mely „megfenyegetés mechanikus kényszerrel, vagy ily úton végrehajtandó büntetésekkel, illetve a mechanikai kényszer tényleges foganatba vétele.”¹⁴ E két konstitutív elem együttese adja a jog valódi énjét, melyben a tisztán morális és kényszerhatalmi szempontok egyaránt jelen vannak. Mindazonáltal a jogi pozitívizmus álláspontját elfogadva a jogot a kényszerítő hatalomtól származtatja – hiszen „nincs jog önmagában, kényszer-hatalommal rendelkező emberi akarat és cselekvés nélkül”¹⁵ – és élesen szembehelyezkedik mindenfajta természetjogi és észjogi felfogással. A jogban rejlő hatalmi elemet hangsúlyozza, amikor a jog mögött „egy kényszer-erőt szolgáltatató uralmi köteléket” lát.¹⁶ Ez által sikerül a jogot a konvencionális szabályoktól, továbbá a vallási és különösen az erkölcsi parancsoktól elhatárolnia. A jog és erkölcs között fennálló legalapvetőbb különbséget a jog hatalmi-kényszerítő jellegéből vezeti le. Kunz aprólékos elemzése szerint a jog sokkal nehezkesebb, tehetlenebb, „tompább látású”, korlátoltabb téren érvényesülő és durvább eszközökkel dolgozó szabály, mint az erkölcs.¹⁷ Könyve utolsó oldalán fogalmazza meg a jog „főerényét”: „Mind amellet nagyszerű társadalmi intézmény a jog, melyet a kultúrának szellemi és erkölcsi erői évezredes munka árán nagy tökélyre vittek. A jog nem orvosolhatja a társadalom minden baját; erre még az etikai parancs sem képes... Mindenesetre főerénye a jognak, hogy hasonló a orvos kéréséhez, mely ha ügyes kéz vezeti, akkor is segít, mikor a többi társadalmi gyógyszerek hatálytalanok maradtak.”¹⁸

Akadémiai székfoglaló értekezését a korabeli jogbölcseleti irodalmat foglalkoztató másik alapkérdés elemzésének, a jog helyességének szenteli. *Az igazságos jog* című 1904-ben megjelent terjedelmes írásában¹⁹ a századfordulón Stammler által exponált problémát veszi vizsgálat alá, amit később *A jog* című könyvében még több vonatkozásban kiegészített. Kiindulópontként megállapítja, hogy a modern megközelítések szakítanak a természet- és észjogi előzményekkel. Álláspontja szerint a jog „természetét” a tételes jog vizsgálatával lehet elérni²⁰ – ennyiben igazolt lehet Kunz jogkoncepcióját a „modern tételes jogbölcseleti iskolához” sorolni –, azonban „a tételes jog megbíráható, a joggal szemben bizonyos követelések támaszthatók, »értéke vagy értéktelensége« felett ítélezhetünk.” Ez a nézet feltételezi, hogy „vannak felsőbb rendű szabályok, melyek a jog minősége fölött való bíraskodást irányítják, a jogot igazságossá vagy nem igazságossá teszik, tehát a jognak mintegy jogát képezik.”²¹ A jog számára – szemben a 20. század elején többek (pl. Somló, Moór) által favorizált erkölcsi helyesség gondolatával – az igazságosság klasszikusnak nevezhető mércéjét fogalmazza meg: „Mikor... igazságosnak mondjuk a jogot, azt állítjuk róla, hogy felfogásunk szerint helyes, vagyis olyan aminőnek lennie kell; hogy az lényének, hivatásának megfelelő, vagyis hogy

¹² Uo. 40. o.

¹³ Uo. 44. o.

¹⁴ Uo. A kényszer (erőszak) két formájáról a következőket írja: „A jog az erőszaknak mindkét nemét alkalmazza. Elsőben a lélektanit, amennyiben megfenyeget. Megfenyeget majd azzal, hogy mechanikai erővel elvesz tőlünk valamint ha magunk nem szolgáltatjuk, majd büntetéseket helyez kilátásba engedetlenségünk okából. Mikor pedig fenyegetései célra nem vezetnek, végső sorban a mechanikai erőszakot [más helyütt: „fizikai kényszer” (55. o.)] tetteleg veszi foganatba: ellenkezésünk dacára végrehajthat, elfogat, kivégeztet.” – majd így folytatja – „A parancs és ezen kényszere együttesen alkotják a jogot.” (Uo. 50. o.)

¹⁵ Uo. 42. o.

¹⁶ Uo. 59. o.

¹⁷ Uo. 66. o.

¹⁸ Uo. 74. o.

¹⁹ Kunz Jenő: *Az igazságos jog*. (Székfoglaló értekezés) Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1904.

²⁰ Uo. 10-28. o.

²¹ Uo. 8-9. o.

helyes: miként az igaz, az értelmi felfogásnak helyes eredményét; a szép, az esztétikailag helyest; a jó, mint a cselekvés jelzője, az etikailag helyest fejezi ki.”²² Éppen ezért szabatosabbnak tartja, ha nem helyes jogról, hanem igazságos jogról beszélünk.²³

Példák gazdag sorával mutatja be, hogy a jogalkotás során mely alkotóelemek – de nevezhetjük a joggal szemben támasztott követelményeknek is – elégítik ki az igazságos jog összetett fogalmának kritériumait. A jogalkotás három tényezőjeként említi a „logikai [ismereti] követelményeket”, az „emberi kedély érzelmi követeléseit” és az „állam és a társadalom érdekköveteléseit” vagy más néven „közveteléseket”.²⁴ Az igazságosság lényege ezen jogi alkotóelemek hibátlanságában és az egymás közötti helyes hierarchiában áll. A hibátlanság annyit jelent, hogy a jogban benne foglalt ismereti elemek logikailag helyesek, és ne tévesek legyenek, továbbá a benne rejlő érzelmi elvárások az általános emberi együttérzésnek, a humanizmusnak megfeleljenek, végül a benne kifejezésre jutó közérdek valóban a társadalom igazi érdekének követelményeit fejezze ki. Az alárendelődés tekintetében az igazságosság feltétele, hogy az alkotóelemek egymással szemben helyes viszonyban álljanak. Kunz szerint az ismereti elemeknek az érzelmi elemek és a közérdek alá, az érzelmi elemeknek pedig a közérdek alá kell rendelődnie. Mindez azt jelenti, hogy az ismereti és érzelmi elemek csak akkor érvényesülhetnek a jogban, ha a harmadik alkotóelem, a közérdek megengedi, vagyis az előbbieket magában fogadja. A jog igazságosságának végső mértéke a közérdek, melyet egyenlőnek tekint a jó összefüggés, vagyis a társadalmi munka érdekeivel, minthogy szerinte a „munka az emberi létnek legközvetlenebb feltételét képezi.”²⁵ Az igazságos jognak így első sorban a társadalmi munka érdekeit kell szolgálnia, s csupán ennek hiányában az „általános emberi együttérzés helyes érzelmeit”, és csak legvégül – ha mindezt kielégítette – „a jogilag feldolgozandó eset helyes logikai követelményeit”.²⁶

Összességében megállapítható, hogy Stammlerhez hasonlóan Kunz is „objektívnek” gondolt kritériumokkal próbálta meg beazonosítani a jog helyességének (igazságosság) mércéjét. Rá is igaz – bár ennek explicit kifejtését nem adta –, hogy a helyes (ideális, igazságos) jog értelmét egy ideális társadalmi rend megvalósításában látta. Ezért nevezhetjük e téren Kunz Jenőt – lényegében Somló Bódogot megelőzően – Stammler tanai legelső hazai közvetítőjének, illetve nézeti alkotó magyar interpretálójának.²⁷

²² Kunz Jenő: *A jog...* 39. o. Hasonló érvelést olvashatunk, számos példával érzékeltetve *Az igazságos jog* című értekezésében: „... mikor azt mondjuk: ez igazságos, az igazságtalan, azzal helyeslést, ezzel helytelenítést fejezünk ki. Az igazságos tehát helyesnek esik fogalmi körébe. Ámde a helyesnek igen tág a határa; ebben sok mindenféle foglal helyet, ami igen távol fekszik attól, amire az »igazságos« jelzője ráillik.” (Kunz Jenő: *Az igazságos jog...* 5. o.)

²³ Érdemes utalni egy lábjegyzetben olvasható megjegyzésre, melyben Stammler két évvel korábban, 1902-ben megjelent *Die Lehre von dem richtigen Recht* (A helyes jog tana) című vaskos monográfiája fogalomhasználatát kommentálja: „Ő ugyan rendszerint a »helyes jogról« beszél, de nyilván azt a jogot érti, melyet igazságosnak is nevezhetünk.” (Kunz Jenő: *Az igazságos jog...* 9. o.)

²⁴ Kunz Jenő: *A jog...* 12. o.

²⁵ Uo. 40. o.

²⁶ Uo. 44. o.

²⁷ Említésre érdemes, hogy Moór tudomása szerint élete végén „Pénz” című értekezésének kéziratán munkálkodott, melyet időközben bekövetkezett halála miatt már nem tudott befejezni. (Vö. Moór Gyula: *Kunz Jenő I. tag emlékezete...* 3. o.)